

La indumentària en els ritus de pas

per NEUS RIBAS SAN EMETERIO,
directora del Museu d'Arenys de Mar

Els ritus de pas

1 L'antropòleg Manuel Delgado fa una reflexió sobre els ritus de pas i el concepte del trànsit en el seu blog <http://goo.gl/FfWDxM>.

Denominem ritu de pas a una pràctica social que escenifica un canvi en l'estatus social de l'individu. Aquests canvis, generalment vinculats al cicle vital, estan determinats pels convencionalismes socials, l'individu canvia el seu estatus en un lloc determinat per a ell. Aquest concepte va ser introduït l'any 1909 per l'antropòleg francès Arnold van Gennep, que va teoritzar sobre el canvi de condició en la vida de l'individu en relació amb la societat i la seva sacralització: naixement, pas a l'edat adulta, matrimoni i mort.¹

El ritu de pas no només es pot aplicar als canvis individuals, sinó que també té la seva expressió en canvis de caràcter col·lectiu. Cada societat ha desenvolupat unes festes i cerimònies per escenificar-los; en alguns casos són de caràcter religiós i en d'altres se situen dins l'àmbit social: el *bar mitsvè* jueu, les celebracions dels quintos que es feien a molts indrets de tot Espanya, les festes de graduació universitària en la societat americana.

En cadascuna d'aquestes cerimònies l'individu acostuma a vestir d'una manera especial, se singularitza respecte a la resta de la comunitat amb una indumentària concreta. En aquest article analitzarem la importància de la indumentària i els aixovars en els ritus de pas del cicle vital: el naixement, el pas a l'edat adulta, el matrimoni i la mort.

Exposició *Vestits per a l'ocasió, la indumentària en els ritus de pas*.
Fotografia: Txeni Gil.

2 Una altres de les tradicions vinculades al bateig i que feia referència a la salut del nadó era repartir confits entre la canalla. Els padrins havien de llençar confits durant la comitiva del bateig. En el llibre *El veïnat de la meva infantesa. Records d'en Manel Sunyer Mas* editat per l'Ajuntament de Viladecans es recull una cantarella popular: "Tireu confits que no són podrits; tireu avella-nes que no són corcades; si no en voleu tirar, el nen es morirà!".

La indumentària com a element d'informació

La indumentària és per a l'ésser humà una forma de comunicació. A través del vestir, en moltes ocasions informem sobre el nostre estatus, el nostre gènere, la nostra professió, els nostres gustos i fins i tot ens serveix per a posicionar-nos i reafirmar-nos davant els altres. En la celebració dels ritus de pas del cicle vital, la societat ha desenvolupat uns estereotips en els vestits i els aixovars que tot i que han evolucionat al llarg dels segles segueixen veient-se com a necessaris.

Tradicionalment la societat europea ha vinculat aquests ritus de pas a la religió: el bateig celebra una nova vida, la incorporació d'un nou membre a la comunitat i la seva purificació; la comunió marca el pas de la infantesa a l'edat d'un major coneixement; el casament, el canvi a un nou estatus i una nova família; i finalment, el funeral és l'acomiadament d'un membre de la comunitat. Els ritus de pas no únicament serveixen per fer públics els canvis vitals sinó perquè es produeixi un reconeixement per part de la comunitat.

Analitzarem la indumentària en els ritus de pas a partir de la primera meitat del segle XIX, quan la industrialització de la societat i la preeminència de les ciutats davant els nuclis rurals suposen uns canvis en els costums socials. La industrialització i la concentració de població a les àrees urbanes va provocar la uniformitat en el vestit, imitant el model estètic de la burgesia, mentre a les societats rurals encara es mantenia la indumentària popular fins pràcticament la primera meitat del segle XX. Fins a la segona meitat del segle XX, quan encara no hi havia una producció massiva, els vestits utilitzats en les cerimònies adquirien un paper essencial, les dones acostumaven a tenir un únic vestit que lluien en les ocasions especials, com eren el casament i el bateig dels fills.

El Museu d'Arenys de Mar ha produït una exposició i properament editarà un catàleg sobre aquesta relació entre la indumentària i els ritus de pas del cicle vital. [L'exposició](#) es pot contemplar al Museu Marès de la Punta d'Arenys de Mar del 24 de gener al 18 de desembre de 2016.

El bateig, la celebració de la vida

El ritu del bateig representa, dins la religió cristiana, la incorporació d'un nou membre a la comunitat, l'elecció d'un nom i la seva purificació. La cerimònia tradicionalment se celebrava els primers dies després del naixement; en algunes comunitats, el primer diumenge. El motiu era l'alt percentatge de mortalitat infantil que es produïa fins a mitjan segle XX. A més de la celebració religiosa, el bateig també és una celebració social i familiar que dona a conèixer a tota la comunitat l'arribada d'un nou membre. Fins al primer quart del segle XX, en moltes poblacions el bateig s'anunciava amb un repic de campanes específic i es feia una comitiva des de casa del nadó fins a l'església².

Per singularitzar el nadó que havia de ser batejat de la resta d'individus, aquest portava el vestit de bateig. Es tracta d'una indumentària complexa confeccionada amb matèries suaus com organdí, gasa i fins i tot seda, decorada amb puntes i brodats. Era tradicionalment de color blanc o color cru per representar la innocència i la puresa del nadó i el formaven el vestit-faldó, la capa i la gorra; es tractava d'un vestit de caràcter asexual perquè tant s'utilitzava per a noi com per a noia. En molts casos, aquestes labors es feien dins el nucli familiar, a vegades era un regal de la padrina i es conservava generació rere

Dues dones amb un nadó en braços el dia del bateig, a la porta d'una església de Vic. Fotografia Josep Torrent i Garrigoles, realitzada entre 1895 i 1917. Centre Excursionista de Catalunya.

3 La Casa Sivilla era una botiga i taller de llenceria fundada l'any 1898 per Concepció Carresi Verdaguier, Vda. Sivilla, d'origen italià. Aquesta botiga es va convertir en l'espai de referència entre la burgesia catalana durant el passat segle xx.

generació. Les famílies benestants o de l'alta burgesia encarregaven aquests vestits a tallers especialitzats. El vestit de bateig apareix en el segle XVIII, quan es va abandonant el ritu de submergir el nadó en l'aigua.

El Museu d'Arenys de Mar dins la seva col·lecció de puntes i teixits, conserva una gran quantitat de vestits de bateig des de la primera meitat del segle XIX fins a la segona meitat del xx, quan la utilització d'aquesta indumentària es va abandonant a mesura que la religió catòlica va anar perdent influència. En la majoria dels casos mantenen les característiques abans esmentades i de vegades es poden atribuir a tallers especialitzats com la Casa Sivilla de Barcelona.³

El pas a l'edat adulta, la primera comunió

La primera comunió és el ritu pel qual l'infant està preparat espiritualment per rebre el sagrament de l'eucaristia, la màxima expressió de la fe cristiana. Generalment aquesta cerimònia se celebra quan el noi o la noia tenen uns vuit anys. Des del punt de vista social i antropològic aquesta cerimònia representava, fins a la primera meitat del segle xx, el pas de l'infant a l'edat adulta. En una societat on els infants no estaven plenament escolaritzats i molts d'ells s'incorporaven al món laboral ben aviat, la comunió representava aquest canvi d'etapa.

La utilització d'un vestit que simbolitza aquesta transició a l'edat adulta es desenvolupa durant el segle xx i sobretot és a partir dels anys vint. En el cas dels nois, vestit i corbata, uniformes de militar o de mariner. L'infant deixava el pantaló curt i les noies vestien com petites núvies, amb un vestit llarg blanc i amb vel. Els canvis socials que es van produir a la nostra societat als anys seixanta van anar incorporant altres models de vestits de comunió més senzills però conservant el blanc en les noies. La tradició de vestir els nens que fan la primera comunió de blanc i com a adults, encara es manté avui en dia, tot i que en el cas de les noies s'ha abandonat la utilització del vel.

4 Clotilde Pascual (1894-1969) va ser una puntaire i brodadora que va destacar pels seus treballs realitzats a l'agulla i la reproducció de models antics que es conservaven al Museu de les Arts Decoratives i col·leccionistes particulars com Josep Pascó. El Museu d'Arenys de Mar conserva la seva col·lecció de treballs de punta i brodats donats per la seva família.

5 Les caixes de núvia són una de les tipologies més singulars del mobiliari català, que té els seus orígens al segle xv. Les caixes de núvia eren utilitzades per transportar, guardar i mostrar l'aixovar.

Casament vuitcentista a Sant Pere de Terrassa. Autor desconegut, 6 de juny de 1930. Col·lecció B. Ragón, Arxiu Municipal de l'Ajuntament de Terrassa.

La indumentària de la primera comunió es completava amb diversos elements, alguns de caràcter religiós i d'altres que formaven part de l'aixovar d'aquesta cerimònia: el rosari, el missal o llibre de comunió, els recordatoris... Dins l'àmbit tèxtil moltes noies portaven la bossa de comunió també en color blanc o cru realitzada en materials nobles i en alguns casos brodada com aquesta **bossa de Clotilde Pascual**,⁴ que probablement va brodar ella mateixa amb les paraules *Recuerdo de la Primera Comunió*, de l'any 1905.

Un canvi de família i d'estatus. El matrimoni

La cerimònia del casament era tradicionalment el punt final a tot un procés de festeig, prometatge i negociacions econòmiques entre les dues famílies. Al llarg de la història, principalment entre la noblesa i les famílies benestants, els matrimonis eren una forma d'establir pactes i aliances de tipus econòmic o polític. En el cas de la núvia tot aquest procés s'expressava simbòlicament en el mobiliari; la dona aportava al matrimoni una caixa de núvia⁵ amb un aixovar domèstic que havia anat confeccionant al llarg del temps: jocs de llit, parament de la llar, i també la roba interior.

La imatge que ofereixen els nuvis davant la comunitat continua tenint una importància essencial. La parella tria un vestit especial per afrontar un ritus —religiós o civil— que implica una transformació en la seva vida. La indumentària triada comunica al seu entorn la nova situació; aquesta indumentària ha anat evolucionant al llarg del segle en funció de les costums, les modes, la situació econòmica i social, la tradició religiosa... La utilització del blanc com a color preferit per al vestit de núvia sembla tenir l'origen en el

vestit blanc amb punta *honiton* que va portar la reina Victòria del Regne Unit (1819-1901) en el seu casament amb Albert de Saxònia l'any 1840, en lloc del vestit platejat i blanc que era tradicional. A partir d'aquesta data, aquest fet es popularitza entre les classes urbanes i les núvies trien el blanc com a color del vestit de casament. A Espanya, fins a la primera meitat del segle xx, entre les classes populars i la burgesia rural les núvies utilitzen el negre per al seu vestit de casament i un vel blanc o mantellina negra per cobrir-se el cap. A partir de mitjan segle xx, la difusió dels grans casaments de la reialesa i la noblesa europea va fer que s'anés imposant el color blanc en el vestuari de la núvia. Depenent de la moda, els vestits de núvia també aniran modificant-se, però mantindran uns estàndards que encara avui són reconeguts. El blanc com a color bàsic, la utilització de materials nobles, com la seda i l'organdí, el tul en els vels i la proliferació de puntes i brodats són moltes vegades algunes de les característiques del vestit de núvia.

En les zones rurals, i fins al primer quart del segle xx, els contraents portaven el vestit tradicional en aquesta data assenyalada. En el cas català, la núvia duia

Vestit de bateig de dol, Museu d'Arenys de Mar ([vegeu detall](#)).
Fotografia: Irene Masriera.

el vestit tradicional de pubilla format per gipó, faldilla de seda llavorada amb flors de colors, mitenes, davantal de seda amb puntes, mocador de pit i al cap, una mantellina de color blanc. Aquesta peça constitueix el signe d'identificació de la núvia. Es tracta d'una peça rectangular però arrodonida als extrems denominada peix, que normalment era brodada. Al voltant d'aquest teixit es cosien els volants de punta de grans dimensions que envoltaven el cap i les espatlles de la núvia. Salvador Vilarrasa i Vall, en el seu llibre *La vida a pagès*, descriu el ritual del casament entre un hereu i una pubilla, “la núvia puja a la rectoria per posar-se el vestit de casar i la mantellina i quan està ben arreglada, baixen amb sa mare i germana a l'església”. Entre les mantellines de núvia que es conserven al Museu d'Arenys de Mar destaca la que va portar Ramona Puigdollers i Castells, pubilla vigatana que l'havia heretada de la seva mare i la va lluir en el seu casament amb Josep Verdaguer i Callís, cosí de mossèn Cinto Verdaguer, a Vic, l'any 1855. És tracta d'una peça excepcional amb un cos central de seda brodada a mà de color cru i envoltada amb punta de Lille feta al coixí.

Vestit de núvia dels anys vint.
Col·lecció Carmen Viñas-L'Arca
de l'Àvia ([vegeu detall](#)).
Fotografia: Irene Masriera.

6 La simbologia representada en els ventalls són escenes amoroses, escenes amb personatges mitològics al·lusius a l'amor, rams de roses, garlandes de flors, llaçades, inicials dels nuvis...

7 El ret fi o punta d'Arenys és la punta blanca que es feia a la costa del Maresme, al nord de Barcelona. Es feia en cotó o lli i tenia fons de tul realitzat a mà.

8 Al catàleg *Blanco y radiante* es descriu la simbologia dels diversos complements i entre ells el vel representa el desig de canvi a una nova vida i recorda el vel *flammeum* del món roma, que simbolitzava la virginitat de la núvia i la protecció contra els mals esperits.

9 Durant la primera meitat del segle XIX les núvies portaven vel o bé un barret que, en ocasions, cobrien amb el vel. A partir de principis del segle XX es comença a estendre la costum de portar un vel llarg amb cua.

Durant la segona meitat del XIX i fins a l'acabament de la Primera Guerra Mundial, en els casaments burgesos, completaven l'aixovar de la núvia altres elements com el ventall i el mocador de cerimònia. El ventall era, generalment, un obsequi del nuvi i moltes vegades es feia de punta al coixí o a l'agulla; mostrava el poder adquisitiu de la família, ja que aquestes peces eren realitzades per una artesana de categoria. Durant el primer quart del segle XX el luxe en l'aixovar nupcial es podia mesurar per la quantitat de puntes que hi havia en les diferents peces que llua la núvia, totes elles amb dissenys romàntics d'estil tradicional, amb motius que feien al·lusió al matrimoni i tenien un caràcter simbòlic.⁶

Juntament amb el ventall, l'altre element important és el mocador de cerimònia, de color blanc i amb les inicials de la núvia brodades. En la societat catalana trobem diversos models de mocadors de cerimònia realitzats amb punta de ret fi⁷ amb dissenys florals. El Museu d'Arenys de Mar ha cedit a l'exposició del Museu d'Història de Catalunya, *T'estimo? Una història de l'amor i el matrimoni*.

Un mocador de cerimònia amb el mateix disseny de punta que es troba a la Fundación Lázaro Galdiano de Madrid i en col·leccionistes particulars, que ens han pogut confirmar que es tractava d'un mocador de casament.

El vel de núvia és un complement important del casament de les classes urbanes. El seu origen sembla que és molt antic, se situa en les cerimònies de l'Imperi Romà.⁸ Dins el primer quart del segle XIX, el vel no és de grans dimensions i en molts casos la núvia el porta sobre les espatlles. Els vels de punta fets a mà eren molt cars i poques núvies podien permetre-se'ls, però la introducció dels tuls mecànics a partir de la primera meitat del segle XIX va abaratir els costos i va estendre l'ús del vel entre les núvies. A partir dels anys vint del segle XX el vel s'allarga considerablement⁹.

El viatge final, la mort

L'acomiadament d'un membre de la comunitat és un esdeveniment social. En les societats preindustrials el ritu de l'enterrament implicava a tota la comunitat o el poble. Abans del segle XIX, el mort era acompanyat per un seguici que en algunes poblacions es feia amb torxes, el nombre de les quals depenia de les possibilitats econòmiques del difunt. Progressivament, amb la industrialització de la societat, les cerimònies es van traslladar a l'àmbit més familiar; el mort estava una nit de cos present i la família l'havia de vetllar abans de la cerimònia d'acomiadament.

Fins a la segona meitat del segle XX, quan una persona moria, la família directa havia d'escenificar el dol vestint de negre. La tradició manava un període concret per vestir de dol; en algunes zones d'Andalusia el dol podia arribar a durar vuit anys per als familiars directes. En el cas de l'home, el dol s'exterioritzava vestint de negre el primer any i després portant colors foscos. En el seu vestit, s'hi col·locaven diferents distintius d'aquesta condició: cinta negra en el barret, braçal negre al voltant de la màniga esquerra de l'americana. Les dones havien de dur un vel llarg sobre el barret, que els amagava el rostre; aquest vel es va anar abandonant per un de gasa negra que es posava directament sobre el cap. Durant les cerimònies religioses, tots els assistents havien de vestir de negre o portar colors foscos i en el cas de les dones, duien vel o mantellines sobre el cap.

El vestit de dol el portava tota la família, els infants inclosos, però tot i aquest costum, resulta sorprenent el vestit de bateig de dol amb el número 613 que es conserva al Museu d'Arenys de Mar. Es tracta d'un vestit de bateig propietat de Francesc Sarraís Serra, nascut a Berga aproximadament l'any 1850 que va perdre el pare abans de néixer. La família va confeccionar un vestit de dol amb folre de seda de color cru i faldó amb punta de seda negra.

Conclusió: el manteniment de la indumentària en les ocasions especials

Tot i les transformacions en la nostra societat, la celebració dels ritus de pas continua formant part essencial del cicle vital de l'individu i la indumentària és un element essencial per fer evident el pas de l'individu d'un estatus a un altre. Els canvis socials i la pèrdua de la influència de la religió com a eix central per a la celebració dels ritus de pas no ha suposat la desaparició d'aquestes celebracions i els negocis al voltant de cerimònies com les comunions o els casaments demostren encara la importància que les famílies i la societat donen als ritus de pas. ●

BIBLIOGRAFIA

- AMADES, Joan: *Costumari Català*, Edicions 62 Barcelona.
- ÁLVAREZ, Consuelo, BORRÁS, José Ma., FERNÁNDEZ, David, GONZÁLEZ, Elvira, HERRADÓN, Ma. Antonia i VÁZQUEZ, Elena: *Bebés. Usos y costumbres sobre el nacimiento*. Museo del Traje, Madrid 2013
- CORDNER, Susanna: *A Romantic Frame of Mind, Blog Here Comes the Bride*, Victoria and Albert Museum. <http://goo.gl/waarQv>. Febrer de 2015.
- CORDNER, Susanna: *A Georgian Romance, Blog Here Comes the Bride*, Victoria and Albert Museum. <http://goo.gl/waarQv>. Agost 2014.
- CREIXELLS I CABEZA, Rosa: *Les caixes catalanes del Museu de Granollers*. Treballs Lauro 12. 1996, <http://goo.gl/xo2Kpy>.
- GARRICH, Montserrat i VENTOSA, Sílvia: *Els vestits populars a Catalunya*. Brau Edicions, Figueras, 2014.
- MENDOZA URGAL, Maria del Mar: *El vestido femenino y su identidad: El vestido en el arte de finales del siglo xx y principios del siglo xxi*, Universidad Complutense de Madrid, Facultad de Bellas Artes, Madrid 2010.
- RÀFOLS, J.F. *Diccionario Biográfico de Artistas de Cataluña*, Editorial Millà. Barcelona 1953.
- RIVIERE, Margarita: *Diccionario de la moda*, Editorial Debolsillo, Barcelona 2014.
- RODRÍGUEZ COLLADO, Mercedes: *La pieza del mes: Eduard Moureau y Fábrica Alexandre. Abanico, 1858* Museo Nacional del Romanticismo, juny 2010. <http://goo.gl/ns4DhL>.
- SAURET, Teresa (direcció): *Blanca y radiante. Desde la invisibilidad a la presencia en el universo femenino*. Ayuntamiento de Málaga, Área de Cultura, Museo del Patrimonio Municipal. Málaga 2009.
- SUNYER MAS, Manel: *El veïnat de la meva infantesa. Records d'en Manel Sunyer Mas*. Ajuntament de Viladecans, 2004.
- VENDRELL, Felip: *Històries de l'amor pagès. Costums i usos amorosos dels pagesos catalans*. Edicions Grata, Capellades, 1998.
- VILARRASA, Salvador: *La vida a pagès*, Imprenta Maideu, Ripoll 1975.
- ZASSO, Anne: *Marriage*, Editions Assoulin. Paris, 1999.
- Diversos autors: *La dona y el romanticisme*. Cicle de conferències. Quaderns del Museo Frederic Marès. 1996.